

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОBOB'ЯЗКОВОГО (АБСОЛЮТНОГО) ІМУНІТЕТУ СВИДКА ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

УВАРОВ Володимир Генадійович - доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

УДК 343.237

Стаття посвячена аналізу існуючих в теорії уголовного права концепцій причастности к преступлению. Рассматривается юридическая природа причастности к преступлению, разработано авторское понятие этого института, выделен круг деяний, составляющих содержание данного института. Выработаны рекомендации направленные на совершенствование положений уголовного законодательства в сфере борьбы с преступлениями, относящимися к институту причастности к преступлению.

Ключові слова: закон про кримінальну відповідальність, інститут причетності до злочину, співучасть, злочинна діяльність, приховування, небезпека для інтересів людей, придбання чи збут краденого.

Сучасне українське законодавство про кримінальну відповідальність не містить у Загальній частині КК України спеціального інституту причетності до злочину і не використовується термін «причетність». Теорії кримінального права відомо безліч визначень причетності до злочину. Одні автори зупиняються на простому перерахуванні видів діянь, що утворюють у своїй сукупності причетність до злочину. Інші кладуть в основу визначення найбільш важливі, на їх думку, ознаки цього явища. Як відомо, причетність до злочину тривалий час вважали різновидом співучасті.

Правильне розмежування співучасті і причетності має не тільки теоретичне, а й практичне значення, впливає на кваліфікацію злочину і, отже, на долю особи, яка

притягається до кримінальної відповідальності.

Причетність до злочину – це особлива і самостійна форма злочинної діяльності. Вона суттєво відрізняється від співучасті і має ряд таких моментів, які дозволяють об'єднати приховування, потурання і придбання чи збут краденого в єдине поняття причетності до злочину.

По-перше, суспільно небезпечна діяльність причетних осіб, не будучи співучастю в злочині, завжди пов'язана з даним злочинном. Цей зв'язок проявляється в тому, що особа дізнається про скоєний злочин і приховує злочинця, не повідомляє компетентним органам про бачений або підготовлюваний тяжкий чи особливо тяжкий злочин, і не перешкоджає здійсненню злочину, маючи таку можливість.

Поведінка причетної особи, будь то приховувач або покупець краденого, знаходиться в зв'язку з головним злочинном. Однак, хоча діяльність причетної особи і пов'язана із вчиненням злочинном, зв'язок цей слід вважати умовним, він дуже своєрідний, його не можна назвати ні причинним, ні винним зв'язком. Причетні особи здійснюють свої дії з приводу злочину, вчиненого або скоєного іншою особою або іншими особами [1, с. 58].

Другий момент, який є спільним для інституту причетності, полягає в тому, що дії причетних осіб, хоча і пов'язані з вчиненням злочинном, але не є і не можуть бути причиною злочинного результату.

Ці дії не знаходяться в причинній залежності від факту скоєння злочину. Інакше кажучи, головний злочин у таких випадках відбувається з причин, не залежних від дій причетних осіб. Саме за цією ознакою причетність відрізняється від співучасті у злочині.

На думку А.С. Жиляєва, причетність до злочину є «другим видом збігу злочинців» по відношенню до одного й того ж злочину, що виникають «з приводу скоєного кримінального злочину і щодо його» [2, с. 16]. Види причетності до злочину «суть додаткові злочину, подібно до того, як заставу або ж поруку представляють *accessorium* права позики» [2, с. 17]. Визнання причетності до злочину «другим видом збігу злочинців» характеризує лише якусь спільність з «участю у злочині» в рамках збігу і одночасно відсутність тотожності меж причетності до злочину і участю. «Другим видом» може бути тільки те, що має загальну властивість з «першим видом» і одночасно тільки те, що в порівнянні з «першим видом» виявляє відмінності. А.С. Жиляєв не пише, які ознаки, властивості є загальними для участі і причетності до злочину. Можна припустити, що об'єднуючим початком виступає основний злочин: його – учасники здійснюють, а причетні – «стосуються». «Причетні до злочину винні стоять лише поблизу головного злочину, тоді як залучені знаходяться всередині нього; перші лише стосуються головного злочину, другі ж абсолютно об'єднують його, або, краще, самі об'єднуються ними».

На додатковий характер причетності вказував також Г.В. Дзвонів: «Причетність завжди передбачає відоме злочинне діяння іншої особи; вона відноситься до цього діяння, як злочин побічний до головного» [3, с. 64]. За словами С. Будзінського, приховування «суть підрядного злочину, яке полягає в такому ставленні до первісного як додатковий договір до головного», хоча нижче дослідник каже, що недонесення і потурання «нарівні з приховуванням – самостійні» [4, с. 211-212].

У той же час, саме факт неучасті причетної особи в «головному злочині», за словами А.С. Жиляєва, є основним «логічним обґрунтуванням» відмежування причетності

до злочину від участі. «Психологічною підставою» розмежування дослідник називає «спрямованість волі»: учасники, на відміну від причетних осіб, «висловлюють пряме прагнення до злочину». Причетні до злочину особи «нерідко відчувають повну до нього («головного злочину») огиду і лише недоречно, наприклад, співчуття до злочинця приховують його... Ще частіше причетність має своїм джерелом непросту апатію, боягузтво або легковажність і т.п., але ні в якому випадку вона не виражає прямого прагнення до злочину».

За словами автора досліджуваної роботи, причетність до злочину здійснюється з приводу чи щодо основного злочину. Припустимо, що А.С. Жиляєв під приводом розумів «подія, рецепція якого утворює пусковий стимул послідовності дій» і, роблячи акцент на слово «привід», підкреслював відсутність причини у цій події. Відносність, у свою чергу, мала на увазі залежний характер причетності до злочину від основного злочину. У такому випадку використання формулювання «з приводу» і «відносно» дозволяє зробити кілька розгорнутих висновків про розуміння причетності до злочину А.С. Жиляєва. По-перше, слововживання «з приводу» і «відносно» вказує на існування необхідної умови (у вигляді основного злочину), лише за наявності якого стає можлива сама причетність до злочину. По-друге, «відносність» фіксує існування зв'язку між основним злочинцем і причетністю до нього [5].

У теорії кримінального права загально-визнана думка, що підставою відповідальності за співучасть у злочині є: з об'єктивної сторони – наявність причинного зв'язку між дією окремого співучасника і дією виконавця злочину і з суб'єктивної сторони – наявність винного зв'язку.

Н.Г. Іванов з цього приводу справедливо зазначав, що «діяльність причетних осіб не є необхідною умовою здійснення злочину і не перебуває у причинній залежності з результатом, що наступив. Ця діяльність нічим не пов'язана з діяльністю виконавця, оскільки не утворює єднання волі, що є необхідною умовою співучасті. Єднання волі, як відомо, відбувається тоді, коли діяльність взаємно

обумовлена угодою, завдяки чому вчинення злочину значно полегшується. Наприклад, якщо суб'єкт заздалегідь до початку вчинення злочинного діяння або в момент приготування або замаху на нього, обіцяє приховати майно, здобуте злочинним шляхом, самого злочинця, то така особа стає пособником і несе відповідальність як співучасник. Якщо ж таку обіцянку дано після вчинення злочину, тобто на стадії закінченого злочинного діяння, тоді оскільки взаємозумовленість як найважливіша ознака співучасті відсутня, та діяння особи розглядається як причетність до злочину» [6, с. 287].

Л.Д. Гаухман у цьому зв'язку також каже: «Саме заздалегідь дана обіцянка приховати злочинця, кошти або знаряддя вчинення злочину, сліди злочину, предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети зміцнює рішучість виконавця вчинити діяння, тому, зокрема, зменшує ризик бути викритим» [7, с. 165].

Аналогічної точки зору дотримуються В.Н. Кудрявцев, А.Н. Ігнатов, Ю.А. Красиков, В.Д. Іванов і А.А. Піонтковський [8, с. 254].

Таким чином, наявність причинного і винною зв'язку між дією окремого або окремих співучасників і дією виконавця злочину – достатня і одне з головних підстав відповідальності за співучасть у злочині. Відсутність такого зв'язку руйнує конструкцію співучасті. Співучастю, отже, визнаються дії, що передували виконанню злочину і сприяли йому. Там, де немає сукупності цих моментів, немає і співучасті.

При причетності до злочину такого двостороннього зв'язку не потрібно, тому можуть бути випадки, коли про дії, які вчиняє причетна особа, виконавець нічого не знає. Як дії, так і вина осіб, причетних до злочину, і головних винуватців знаходяться в різних площинах, вина того і іншого не співвідносяться, їхні дії не можуть розглядатися як співвинні.

У порівнянні з співучастю причетність до одного і того ж злочину є менш небезпечною діяльністю, оскільки остання не знаходиться в причинному зв'язку з фактом скоєного злочину.

Також особливість інституту причетності до злочину полягає в тому, що ця діяльність

завжди пов'язана зі злочинами третіх осіб.

А.Н. Ігнатов і Ю.А. Красиков справедливо вважали, що «причетність має зв'язок із злочинном, але не причинний, вона виникає у зв'язку з вчиненням злочину іншими особами» [8, с. 254]. Аналогічної точки зору дотримувався і М.Д. Шаргородський [9, с. 154-155].

Деякі автори, наприклад С.В. Познишев, зводять поняття причетності до злочину до перерахування складових його видів [10, с. 403]. П.П. Пусторослев стоїть одним з перших у ряду авторів, які заперечують існування причетності до злочину в якості теоретичної кримінально-правової освіти [11, с. 526]. За його словами, «щоб уникнути помилок, необхідно вивчати окремо всі три роду явищ, що неправильно підводяться в минулі часи під одне поняття причетності». Н. Полетаєв вважав, що злочинна причетність повинна бути обмежена приховуванням, а скупка краденого повинні бути віднесені до поліцейських проступків [12, с. 82].

Проведений аналіз дозволяє виділити ознаки, характерні для розуміння причетності до злочину і дозволяють відмежувати її від співучасті:

1. Неучасть причетної особи в основному (головному) злочині. Ця ознака конкретизована за допомогою вказівки на (а) відсутність суб'єктивного зв'язку між причетною особою і учасником основного злочину; (б) відсутність причинного зв'язку між діянням причетної особи і основним злочином; (в) спрямованість волі причетної особи. Спрямованість волі може бути будь-якою, за винятком «прямого прагнення до головного злочину».

2. Причетність можлива тільки тоді, коли «закінчено головне посягання».

Загальновизнані ознаки причетності до злочину дозволяють відмежувати її від суміжного інституту співучасті. У цілому слід відзначити не розробленість поняття як найважливішої складової теоретичної конструкції причетності до злочину. Як наслідок, теоретична конструкція не здатна в сучасних умовах задавати рамки похідної нормативної конструкції.

Відповідальність причетних до злочину осіб є самостійною і не залежить від відпо-

відальності осіб, винних в основному злочині. Хоча відповідальність причетних до злочину осіб є самостійною і не залежною від основного винуватця, можуть бути випадки, коли до кримінальної відповідальності притягується тільки причетну особу. Головного ж винуватця з тих чи інших причин може і не бути (помилування або смерть основного винуватця).

У той же час відповідальність причетної особи є самостійною і незалежною не тільки по відношенню до основного винуватця, але і по відношенню до інших причетних осіб.

Наприклад, приховувач відповідає абсолютно незалежно від того, чи існує покупець краденого, чи ні, так само як кілька приховувачів здобутого злочинним шляхом, порізно приховувавших злочин, будуть покарані як переховувачі одного і того ж злочину, хоча вони вперше дізналися про існування один одного тільки в суді.

У цьому зв'язку відповідальність самих причетних осіб носить цілком індивідуальний характер: покупець краденого не може відповідати за те, що зробив приховувач, і навпаки.

Таким чином, на відміну від співучасті, згідно з традиціями кримінально-правової науки, причетність до злочину не сприяє діяльності ні виконавця, ні інших співучасників, не обумовлює наступ злочинного результату (як ознака складу злочину), тобто не знаходиться з ним у причинному зв'язку, не сприяє злочину, що скоюється, хоча в ряді випадків і не перешкоджає. Це дозволяє зробити висновок про їх різну юридичну природу і необхідність розмежовувати дані кримінально-правові інститути.

На мою думку, причетність до злочину, будучи самостійним інститутом українського кримінального права, має властиві лише йому специфічні ознаки, за наявності яких ті чи інші суспільні діяння ми можемо віднести до причетності і разом з тим провести по ним відмінність від інших видів злочинних діянь, зокрема, від співучасті у злочині.

Цілком виправданим і науково обґрунтованим видається визнання заздалегідь необіцяного придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом за відсутності ознак ле-

галізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, причетністю до злочину (ст. 198 КК), а також заздалегідь необіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ст. 396 КК). Проте в літературі немає достатньої ясності в тому, чи складають вказані діяння самостійну форму причетності, поряд з приховуванням або ж примикають до однієї з форм. Одні автори, враховуючи, що юридична природа придбання та збуту майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, аналогічна іншим видам причетності, визнають дані діяння специфічними та найбільш небезпечними для інтересів людей самостійними видами причетності. Інші стверджують, що придбання або збут майна, здобутого злочинним шляхом, є різновидом приховування, своєрідним способом приховування предметів, здобутих злочинним шляхом [13, с. 15].

За своєю природою приховування і придбання або збут майна, здобутого злочинним шляхом, на наш погляд, дуже близькі. По-перше, вони набувають суспільно небезпечний характер у зв'язку з вчиненням якогось іншого злочину і заздалегідь його виконавцю не обіцяють. По-друге, обидва діяння відбуваються шляхом дій. По-третьє, придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, об'єктивно сприяє приховуванню злочину, в результаті вчинення якого майно і було видобуто. По-четверте, фактам як приховування, так і придбання, збуту викраденого передують вчинення основного злочину. По-п'яте, точкою дотику цих діянь є майно, завідомо здобуте злочинним шляхом. По-шосте, обидва діяння вчинені навмисно.

Загалом питання про віднесення придбання чи збуту майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, до причетності потребує теоретичного і законодавчого вирішення. На мій погляд, доцільно названі склади помістити в один розділ «злочини проти громадської безпеки».

Вищевикладене дозволяє виділити ознаки причетності до злочину. Причетність до злочину – це: 1) діяння особи, яка не вчиняла основний злочин; 2) діяння, яке виконується не раніше моменту юридичного закінчення основного злочину; 3) діяння,

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу існуючих у теорії кримінального права концепцій причетності до злочину. Розглядається юридична природа причетності до злочину, розроблено авторське поняття цього інституту, виділено коло діянь, що становлять зміст даного інституту. Вироблені рекомендації, спрямовані на вдосконалення положень кримінального законодавства у сфері боротьби зі злочинами, що відносяться до інституту причетності до злочину.

SUMMARY

This article analyzes the existing theory of criminal law concepts of involvement in the crime. The article is considered the legal nature of involvement in the crime; the author developed the notion of this institute, selected range of acts constituting the content of the institution. Develop recommendations aimed at improving the criminal law provisions to combat crimes relating to the institution of involvement in the crime has been done.

спрямоване на перешкоджання виявленню, розслідуванню та розкриттю основного злочину; 4) діяння, пов'язане з основним злочиним, зв'язок діяння проявляється в тому, що причетна особа усвідомлює, що вчиняє дії (бездіяльність) саме з речами матеріального світу, що містять інформацію про основний злочин, учасником, свідком і (або) потерпілим від основного злочину, або з інформацією про основний злочин.

Підходячи до висновків, на основі перерахованих ознак можна сформулювати наступне поняття причетності до злочину – це діяння особи, яка не брала участь у вчиненні основного злочину, що полягає в дії (бездіяльності) з речами матеріального світу, які містять інформацію про основний злочин, або з інформацією про основний злочин, що спрямоване на перешкоджання виявленню, розслідуванню та розкриттю основного злочину.

Література

1. Макаров А.Д. Уголовная ответственность за прикосновенность к преступлению [Электронный ресурс]: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – М.: РГБ, 2003 // <http://diss.rsl.ru/diss/03/1149/031149027.pdf>
2. Жиряев А.С. О стечении нескольких преступников при одном и том же преступлении. – Дерпт, 1850. – С. 16.
3. Колоколов Г.Е. О соучастии в преступлении – М., 1881. – С. 64.
4. Будзинский С. Начала уголовного права. – Варшава, 1870. – С. 214.
5. Повод // Общая психология / Сло-

варь под общей ред. А.В. Петровского. – М.: ПЕР СЭ, 2005 // <http://slovarh.vindex.ru/dict/psvchlex2/article/PS2/ps2-0286.htm?text=%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4>

6. Иванов Н.Г. Уголовное право России. Общая и Особенная части. М., 2003. С. 287.

7. Уголовное право. Часть Общая. Часть Особенная / Под общ. ред. Л.Д. Гаухмана, Л.М. Колодкина, С.В. Максимова. М., 1999. С. 165

8. Уголовное право России. Общая часть / Под ред. В.Н. Кудрявцева. М., 2003. С. 290; Уголовное право России. Особенная часть / Под ред. А.Н. Игнатова и Ю.А. Крайкова. М., 2002. С. 254.

9. Шаргородский М.Д. Вопросы общей части уголовного права. Л., 1955. с. 154-155.

10. Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права: Общая часть. Издание второе. – М.: Издание А.А. Карцева, 1912. – С. 403.

11. Пусторослев П.П. Русское уголовное право: Общая часть. Выпуск I. – Юрьев: Типография К. Маттисена, 1907. – С. 526.

12. Полетаев Н. Прикосновенность к преступлению. // ЖМЮ. Т. XIV. Ч. II. – СПб: Типография правительствующего Сената, 1862. – С. 82.

13. Кузнецов В.А. Борьба с преступным приобретением и сбытом имущества. Киев, 1970. С. 15

14. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / [В.М. Трубников, М.В. Даньшин, О.О. Житний та ін.]; за заг. ред. В.М. Трубникова. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 444 с.